

Mascançà,
sota la direcció del **Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà,**
és una publicació destinada a promoure i a difondre els estudis
sobre la comarca del **Pla d'Urgell**

Comitè científic

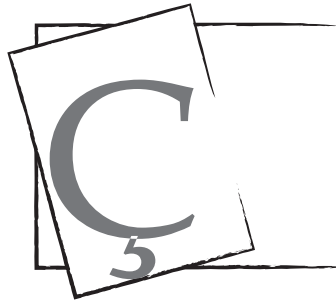
Ignasi Aldomà (Universitat de Lleida)
Josep Borrell (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i escriptor)
Jordi Domingo (Universitat de Lleida),
Joan Estrada (Institut Català d'Ornitologia)
Gaspar Feliu (Universitat de Barcelona)
Francesc Foguet i Boreu (Universitat Autònoma de Barcelona)
Montserrat Macià (Museu de Lleida Diocesà i Comarcal)
Antoni Mayoral (Institut d'Estudis Ilerdencs)
Conxita Mir (Universitat de Lleida)
Josep Maria Solé i Sabaté (Universitat Autònoma de Barcelona)
Andreu Serés (Institut Terres de Ponent de Mollerussa)

Consell de redacció

Josep M. Cabau (Arxiu Municipal de Mollerussa)
Sebastià Garralon (Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà)
Raimon Graells (Römisch-Germanisches Zentralmuseum – Mainz)
Bernat Huguet (Institut La Serra de Mollerussa)
Albert Martínez (Universitat de Lleida)
Esteve Mestre (Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà)
Jordi Soldevila (Universitat de Lleida)
Esther Solé (Universitat de Lleida)
Jaume Suau (Universitat de Lleida)
Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà)

Direcció

Josep Camps (Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà / Universitat Oberta de Catalunya)
Ton Solé (Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell)
Daniel Villarrúbias (Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell)

Mascañça

REVISTA D'ESTUDIS DEL PLA D'URGELL

núm. 4 - 2013

**Actes de les Terceres Jornades d'Estudis
sobre el Pla d'Urgell**

Edició a cura de Josep Camps, Bernat Huguet, Anna Llovera i M. Teresa Pallàs

Coordinació de Josep Camps

Editat per:

Amb el suport de:

Amb la col·laboració de:

Ajuntament de Barbens
Ajuntament de Bellvís
Ajuntament de Castellnou de Seana
Ajuntament de Fondarella
Ajuntament de Golmés
Ajuntament de Linyola
Ajuntament de Miralcamp
Ajuntament de Mollerussa

Biblioteca Comarcal Jaume Vila de Mollerussa
Associació Cultural Collverd de Vallverd

ISSN: 2013-9462

Dipòsit legal: L-907-2011

Serveis editorials: Editorial Fonoll, SL

Prat de la Riba, 128 · 25430 Juneda

info@editorialfonoll.cat · www.editorialfonoll.cat

Impressió: Arts Gràfiques Molino

Maquetació: joanteixido.net

Disseny de coberta: Albert Martínez Elcacho

© dels textos: els autors respectius

© de la traducció dels resums en anglès: Esther Solé

© d'aquesta edició: Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà

Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell

Tossal Blanc, 10. 25230 Mollerussa

mascansa.crpu@gmail.com

<http://mascansa.blogspot.com>

ESTUDIS

- 11 **Jaume Barrull Pelegrí**
Lluita pagesa i polítiques de reforma a la zona regada pel canal d'Urgell (1931-1936)
- 21 **Esteve Mestre Roigé**
El projecte del Subcanal o Canal Auxiliar d'Urgell. Projectes i oposició (1924-1929)
- 33 **Ton Solé i Bonet**
La construcció del Subcanal o Canal Auxiliar (1929-1936)
- 43 **Anna Llovera Juncà**
Notes sobre la presència de lo nostre canal en literatura
- 49 **Diego Teruel Roca**
Transformació del paisatge de la comarca per l'impacte del Canal d'Urgell
- 57 **Francesc Foguet i Boreu**
Mirades sobre el paisatge pladurgellenc
- 67 **Ignasi Garcés Estallo**
Una tècnica decorativa ilergeta singular: els vasos modelats a mà amb figuracions en relleu del Tossal de les Tenalles (Sidamon)
- 77 **Joan Estrada Bonell | Jaume Bonfil Solsona | Gerard Bota Cabau**
Impacte de la recuperació de l'estany d'Ivars i Vila-Sana sobre la població d'ocells aquàtics hivernal a la plana de Lleida
- 85 **Jaume Suau i Castro**
El cós o còssos de la cordera a les poblacions de la comarca del Pla d'Urgell: des dels seus orígens fins al segle XX

RESSENYES

- 101 **Bernat Huguet Dalmau**
Helena Rufat, *Una història d'amor*. Barcelona, Edicions de 1984, 2012
- 103 **Josep Camps Arbós**
Josep Borrell, *La mitja vida*. Lleida, Pagès editors, 2012
- 105 **M. Teresa Pallàs Filella**
Bernat Huguet, *Bosc endins*. La Seu d'Urgell, Salòria. 2013
- 107 **Anna Llovera Juncà**
Josep Camps, Francesc Foguet, Marta Benavides, *El Pla d'Urgell: memòria i paisatge*. Juneda, Editorial Fonoll, 2013
- 108 **Bernat Huguet Dalmau**
Francesc Pascual, *Camp de concentració. Bolero*. Lleida, Pagès editors, 2013

CRÒNICA

- 113 **Activitats del Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà**
- 117 **NORMES DE PUBLICACIÓ D'ORIGINALS**
MASCANÇÀ. REVISTA D'ESTUDIS DEL PLA D'URGELL

ESTUDIS

Lluita pagesa i polítiques de reforma a la zona regada pel canal d'Urgell (1931-1936)

Jaume Barrull Pelegrí

Universitat de Lleida

RESUM: La proclamació de la Segona República va permetre i estimular un ampli moviment de reforma encaminat tant a la resolució de vells problemes com a la democratització de les institucions socials i polítiques. En aquest marc, a l'àmplia zona regada pel Canal d'Urgell es va generar un doble conflicte: la democratització del Sindicat de Regants, fins aleshores controlat pels grans propietaris, i el boicot al pagament del *novè* que, d'acord amb l'anomenat *Conveni de Madrid* de 1862 cobrava la Societat Canal d'Urgell. Tots dos moviments van significar un factor de ruptura important amb les dinàmiques socials i polítiques d'unes comarques amb una moderada tradició de lluites socials i on les velles estructures caciquistes conservaven bona part del poder tradicional i de la seva influència. Així, si la reforma i democratització del Sindicat va ser, principalment, un moviment limitat a l'estructura organitzativa dels mateixos regants, la lluita contra el *novè* va acabar implicant altres actors i va presentar uns trets molt més radicals ja que, en bona mesura, va ser un moviment impulsat pel Bloc Obrer i Camperol.

PARAULES CLAU: Canal d'Urgell, Segona República espanyola, Esquerra Republicana de Catalunya, Bloc Obrer i Camperol, Unió Provincial Agrària.

ABSTRACT: The declaration of the Second Spanish Republic allowed and encouraged a wide reformation movement, aimed both to resolve ancient conflicts and to democratise political and social institutions. In the area irrigated by Urgell Canal, a double conflict arose: the democratisation of the waterers union (Sindicat de Regants) —until then dominated by the most powerful landowners— and the boycott of the payment of a ninth of the crops to Societat Canal d'Urgell, according to 1862's *Madrid agreement*. Both circumstances supposed the breaking of social and politic dynamics in a territory where social conflicts were not uncommon and where ancient overlords still had great influence and power. While the reformation and democratisation of the waterers union was mainly restricted to the waterers' organi-

sation and structures, the struggle against the payment of the ninth of the crops was a widespread one and presented more radical features as it was mainly leadered by Bloc Obrer i Camperol.

KEYWORDS: Urgell Canal, Second Spanish Republic, Esquerra Republicana de Catalunya, Bloc Obrer i Camperol, Unió Provincial Agrària.

La proclamació de la Segona República va permetre i estimular un ampli moviment de reforma encaminat tant a la resolució de vells problemes com a la democratització de les institucions socials i polítiques. En aquest marc, l'àmplia zona regada pel Canal d'Urgell s'hi va generar un doble conflicte: la democratització del Sindicat de Regants, fins aleshores controlat pels grans propietaris, i el boicot al pagament del *novè* que, d'acord amb l'anomenat *Conveni de Madrid* de 1862, cobrava la Societat Canal d'Urgell.

Tots dos moviments van significar un factor de ruptura important amb les dinàmiques socials i polítiques d'unes comarques amb una moderada tradició de lluites socials i on les velles estructures caciquistes conservaven bona part del poder tradicional i de la seva influència. Així, si la reforma i democratització del Sindicat va ser, principalment, un moviment limitat a l'estructura organitzativa dels mateixos regants, la lluita contra el *novè* va acabar implicant altres actors i va presentar uns trets molt més radicals ja que, en bona mesura, va ser un moviment impulsat pel Bloc Obrer i Camperol. Tots dos conflictes es poden considerar de llarga durada, singularment el primer, tot i que el punt de màxima tensió va ser l'estiu de 1933.

De fet, la zona regada pel Canal arrossegava des de feia molt temps tres problemes principals. En primer lloc la manca d'aigua. Fins a la construcció de l'embassament d'Oliana, el Canal només garantia el rec entre el mesos de setembre/octubre (alguns

anys amb moltes dificultats durant aquests mesos, cosa que obligava a retardar la sembra) i maig. "Així és, conclouia el senyor Ignasi Girona el 1910, que les terres del Urgell no poden considerar-se com de regadiu, sinó com de rech eventual". La manca d'aigua va comportar que la producció principal de la zona regada continués sent, notablement, el cereal, amb la substancial millora que el canal garantia la collita, cosa que, principalment des de l'òptica dels inversors no deixava de ser una limitació, ja que algunes de les expectatives que havia desvetllat la construcció del Canal d'Urgell no s'havien vist satisfetes.

El segon gran problema, i un dels principals focus de conflicte, era el que originava el cobrament per part de la Societat Canal d'un cànon sobre la producció, popularitzat amb el nom de *novè*.

En tercer lloc, s'han d'assenyalar els problemes generats per la distribució de l'aigua de rec cosa que era responsabilitat del Sindicat de Regants. Si l'organització del rec sempre ha generat tensions i conflictes entre els usuaris, els problemes d'escassetat ja assenyalats no podien sinó ampliar-los, principalment si aquesta no arriba als camps quan és més necessària: a l'època de la sembra i l'últim tram abans de la collita, durant els mesos de maig i juny.

Tots aquests problemes van generar al llarg del temps múltiples conflictes, principalment originats per les relacions entre el país regant i la Societat Canal, tal com va relatar, sumàriament, Josep Iglesias ja fa temps.¹ La singularitat de les mobilitzacions de l'estiu de 1931 va ser que el nucli del conflicte es va desplaçar, en un primer moment a un escenari nou, al si del Sindicat General de Regants. La convergència, aquell l'estiu de 1931, d'un clima política favorable a la renovació del vell aparell polític i administratiu del Sindicat i una tremenda sequera que va castigar durament aquestes comarques va crear unes condicions favorables a la revolta dels regants contra el seu Sindicat.

Aquest, que es regia per un Reglament aprovat provisionalment per una R.O. del 24 d'agost de 1863,² agrupava tots els regants, ostentava la representació del país regant (que era com, sovint, s'anomena la zona regada) davant la Societat Canal i les autoritats, tenia cura de netejar les sèquies i de saigües generals, administrava les aigües i vetllava pel compliment del Reglament cosa que comportava dirimir en els plets entre els mateixos regants. El Sindicat General s'organitzava en nou Grups o Sindicats Particulars i s'estructurava a partir d'un sistema de representació de baix a dalt. Cadascun dels grups elegia per sufragi universal un síndic per a cada terme municipal (o rural) i tot el Grup un president, secretari i dipositari. Els cinc Síndics del Sindicat General, que tenia la seu a Mollerussa, eren elegits pels síndics particulars; la seva renovació era parcial i cada dos anys.

El síndic de grup havia de ser propietari d'un mínim de 15 jornals de terra (6 hectàrees), mentre que els síndics generals ho havien de ser de 50 jornals (20 hectàrees). Amb aquesta mesura es tractava d'evitar que l'estructura sindical pogués estar en mans de regants no lligats estrictament al conreu de la terra (propietaris d'horts, per exemple), però atesa l'estructura de la propietat agrària de la zona era una condició que afavoria la gran propietat i a les pràctiques oligàrquiques.³ Aquesta estructura, amb els anys, va afavorir una xarxa d'interessos (polítics, socials i agrícoles) molt ben travada, amb fortes connexions amb el caciquisme dels partits del torn dinàstic, amb la Societat Canal i amb la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre. Així, el president del Sindicat General el 1931, el senyor Ramon Felip i Galícia era un bon exemple d'aquesta xarxa d'interessos. Considerat el primer propietari de la zona, presidia el Sindicat des de 1914;⁴ alhora, era director del Montepio de Lleida des de 1912; havia format part de les candidatures monàrquiques en diferents ocasions, si bé sempre s'havia retirat abans de les eleccions, i el

¹ J. IGLESIAS, *Els conflictes del canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1918. També fa temps que jo mateix em vaig ocupar d'alguns d'aquests temes a: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona, L'Avenç, 1986.

² Tan llarga provisionalitat només s'havia vist parcialment afectada per la reforma de 1907. Val la pena assenyalar que quan s'havia aprovat el Reglament de 1863, i fins i tot molts anys després, no existia en tot Espanya cap altre canal que regués tanta extensió de terra i que impliqués tants regants i de tants municipis diferents.

³ Les dades del Censo Agrario de 1960 posen ben de manifest que el nombre de propietaris que podien accedir a aquests càrrecs era força limitat ja que només el 16,93 per 100 dels propietaris tenien entre 5 i 20 hectàrees, mentre que el 2,68 per 100 tenien més de 20 hectàrees.

⁴ Era propietari de 2.500 jornals repartits entre les propietats Codina i Pubill de Bell-lloc i Torre-Ribera de Lleida.

1930 va ocupar la vicepresidència de la Diputació per nomenament governatiu.

Així doncs, quan el 1931 esclata la protesta contra el Sindicat existia una consciència força generalitzada que aquest no era una eina al servei dels interessos generals del país, sinó en benefici principalment dels seus mateixos dirigents i dels grans propietaris. Aquest fet ajudaria a entendre la radicalitat de la primera consigna: "Fora el Sindicat!".

La protesta contra el Sindicat va prendre cos a partir d'una assemblea de regants que es va fer a Mollerussa el 23 d'agost de 1931 convocada per l'alcalde de Castellserà, el senyor Domènec Tugues i pel senyor Xavier Jacques, que, d'alguna manera, va assumir el paper de portantveu. El caràcter turbulent i l'esperit radical de la convocatòria es va posar de manifest amb la immediata ocupació del Sindicat per part dels assemblearis; una actitud que, val a dir, va durar poca estona ja que a petició del governador civil, el senyor Gaietà Freixa, els ocupants van desallotjar la seu sindical. Més transcendència tindria el nomenament d'una comissió formada pels alcaldes de Mollerussa, Vilagrassa, Bell-lloc i els dos convocants, l'alcalde de Castellserà i el senyor Jacques. Aquesta "comissió d'alcaldes" havia d'actuar en nom i representació de l'assemblea.

Vint dies més tard, el diumenge 13 de setembre, es va convocar una nova assemblea, ara al Teatre dels Camps de Lleida, escenari habitual dels grans actes polítics i socials que tenien lloc a la ciutat. Les informacions de l'època parlen d'una gran concurrència: entre 2.000 i 2.500 pagesos. D'acord amb l'esperit indòmit que havia inspirat el moviment, l'assemblea va rebutjar la proposta de la comissió a la solució de compromís suggerida pel governador civil i que consistia a substituir els síndics generals pels dos suplents i ampliar el Sindicat amb cinc homes nous, més un delegat de la Generalitat. Aquest nou sindicat tindria com a missió principal redactar unes noves bases organitzatives. Per contra, l'assemblea va aprovar unes conclusions que ratificaven la voluntat de substituir el Sindicat, ara també els particulars, al mateix temps que consideraven contràries a l'interès del país totes aquelles entitats, síndics o propietaris que no trenquessin amb el Sindicat. El

governador va prometre donar una resposta abans de tres dies a les conclusions que en manifestació van fer-li present els regants assemblearis.

Almenys durant els primers mesos, el conflicte, en bona mesura, va estar condicionat pels afanys de protagonisme d'alguns dels seus dirigents, uns homes amb una trajectòria en alguns casos confusa i en altres no gaire coherent amb aquella radicalitat. Principalment es tractava de l'alcalde de Castellserà, de fet el convocant de la primera assemblea; del senyor Ignasi Queralt, banquer i alcalde de Mollerussa,⁵ que després del Fets d'Octubre de 1934 tornaria a ser alcalde, però aleshores de nomenament governatiu; i el senyor Jacques, que exercia de farmacèutic a Lleida i era propietari del terme de Bullidó (Barbens). Aleshores, militava a ERC però estava vinculat a un grup polític lleidatà popularment anomenat la "petera", que va tenir una trajectòria molt erràtica; de fet, a les eleccions al parlament de Catalunya de novembre de 1932 Xavier Jacques va compartir candidatura amb Josep Cabeceran, un propietari i advocat republicà de Balaguer proper al sector continuista del Sindicat, i amb Romà Sol, advocat lleidatà i dirigent de la Lliga Regionalista, lletrat del Sindicat i home de confiança del president Felip Galícia.

La protesta, en un primer moment va aconseguir, tal com es va anunciar a l'assemblea que es va fer a Mollerussa el 27 de setembre, alguns èxits rellevants com ara la dimissió dels síndics generals, al preu, però, de sacrificar els seus primers patrocinadors. El governador civil, que molt probablement havia negociat una solució amb ERC que, si bé no s'oposava a un programa de reformes, veia amb preocupació com la revolta s'escampava per l'Urgell sense una direcció massa clara i que, per tant, podia acabar generant una situació ingovernable, va aconseguir que l'assemblea acceptés el nomenament d'una junta que assumiria les funcions del Sindicat i proposaria les bases per a la seva reforma. La junta, presidida per l'enginyer cap d'Obres Públiques de Lleida, Emili Belda Soriano, estava formada per dos dels alcaldes de l'anterior comissió, Queralt, de Mollerussa, i Minguella, de Vilagrassa (cap dels dos havia destacat en les assemblees d'agost i setembre), l'alcalde de Balaguer, Xavier Rubies,

⁵ En realitat el senyor Queralt era un "banquer-corresponsal", una activitat que, segons Francesc Cabana, molt sovint no havia superat l'estadi de prestador i que generalment anava unida a l'exercici d'una altra activitat comercial o industrial.

membre de la Diputació provisional de la Generalitat, un republicà moderat, i Josep Cabeceran, ja citat anteriorment. La solució no es devia només a l'habilitat del governador Freixa o a la manca de suport polític a la Comissió d'alcaldes, sobretot per part d'ERC, sinó també al fet que la comissió no va ser capaç de formular alternatives clares al conflicte que ells mateixos havien engegat, i fins i tot, a la manca d'una crítica rigorosa i fonamentada tant al Sindicat que volien enderrocar com als homes que volien fer fora.

S'ha d'assenyalar, també, que a partir d'aquell moment la direcció del Sindicat va quedar en mans de la conjuntura política, tan fluctuant en aquell moment i durant els propers anys, i el que potser era pitjor, el país quedà sense una representació plenament legítima i veritablement representativa. Aquest fet pesaria negativament tant en el dia a dia com, sobretot, durant la gestió de la mateixa crisi del Sindicat i en les negociacions que forçosament hi hauria d'haver amb la Societat Canal quan esclataria l'altre conflicte: la negativa a pagar el *novè*.

La principal activitat de la nova junta va ser, efectivament, elaborar les bases de reforma per tal de sotmetre-les al país regant. Que el procés no seria fàcil es va posar de manifest en el fet que la junta va acabar per presentar dos projectes diferents: l'un patrocinat pel senyor Belda i l'altre pel senyor Cabeceran.

El projecte de l'enginyer Cap d'Obres Públiques, que tenia el suport de la comissió d'alcaldes, s'inspirava en l'organització, del Canal d'Aragó i Catalunya i dividia la zona regada en 24 comunitats d'uns 600 regants cadascuna; cada comunitat havia d'administrar les seves aigües. El Sindicat Central, per la seva banda, s'ocuparia de les relacions amb la Societat Canal i de regular les relacions entre les diverses comunitats.

Per contra, el projecte defensat pel senyor Cabeceran abonava la supressió dels grups particulars fins aleshores existents i l'assumpció de les seves competències pel Sindicat General, al qual proposava democratitzar, rebaixant de 15 a 5 jornals per tenir dret a ser elector i de 50 a 15 per poder ser elegit Síndic General, suprimint, en les eleccions, la carta-poder, causa, deia, de molts abusos.

Els dos projectes van ser discutits en una assemblea celebrada a Mollerussa el 16 de maig de 1932, presidida pel governador Antoni Ventós, d'ERC,

sense que s'arribés, però, a cap acord. Mentrestant, va aparèixer un nou projecte, apadrinat per l'alcalde de Bellvís, senyor Ramon Vidal. Aquest projecte recuperava la consigna de l'any abans de "Fora el Sindicat!" i proposava traspasar a la Societat Canal l'administració i cura de les aigües i sèquies. La característica principal dels recs d'Urgell, deia el senyor Vidal, és l'existència de la societat concessionària i explotadora del Canal, la qual, al mateix temps, gràcies al Conveni de Madrid, n'era la principal beneficiària. Resumint, doncs, la Societat Canal, a més de la captació i conducció de l'aigua, hauria de cuidar de la seva administració i ordenació, així com dels treballs tècnics i administratius i de neteja; d'altra banda, els ajuntaments de la zona es farien càrrec de la representació dels regants i actuarien d'àrbitre en els conflictes entre propietaris del seu terme; finalment, una junta de cinc alcaldes (proposava que fossin els de Lleida, Borges Blanques, Mollerussa, Balaguer i Agramunt) actuarien com a representants del conjunt dels regants davant la Societat.

Els tres projectes de reforma es van sotmetre de nou a la consideració de l'assemblea convocada a Mollerussa el 5 de juny; com en l'anterior, només hi eren convocats els síndics particulars i els alcaldes, però la gran afluència de regants va obligar a traslladar-la al teatre l'Amistat, amb més capacitat que el casal del Sindicat. El senyor Cabeceran va retirar la seva proposta argumentant que així afavoria l'entesa. Tanmateix, davant la impossibilitat d'arribar a un acord entre els altres dos projectes ni de decidir-se a favor d'un o altre, l'assemblea, a proposta del governador civil, va acordar convocar un plebiscit per tal de triar entre tots projectes i nomenar una comissió que faria el reglament definitiu.

El plebiscit es va fer el diumenge 18 de desembre de 1932 i va donar el següent resultat: 4.704 vots a favor del projecte defensat per l'enginyer Belda i 1.233 a favor del projecte de l'alcalde de Bellvís, el senyor Vidal.

Aleshores feia més d'un any que havia esclatat la protesta i que el Sindicat General vivia sumit en la confusió i, per tant, en la inoperància. Així i tot, només van votar el 37 per 100 dels gairebé 16.000 regants que tenien dret a fer-ho.

Una abstenció tan elevada i la mateixa existència d'una opció com la de l'alcalde de Bellvís o l'èxit inicial d'una consigna tant radical com "Fora el Sindicat" posaven de manifest la naturalesa de les re-

lacions que el conjunt de la pagesia establí amb el Sindicat i quin paper li atribuïa. En tot plegat, el control oligàrquic i caciquista del Sindicat per part dels grans propietaris havia jugat, com ja he assenyalat més amunt, un paper determinant. Al mateix temps, però, em sembla que posa de relleu altres elements, dels quals potser és més difícil d'identificar-ne les causes, però que en el fons revelen el molt poc interès dels regants per administrar llurs propis interessos i, en definitiva, una manca de solidaritat amb els interessos de la comarca. La crisi permanent en què sembla que vivien els sindicats particulars i les dificultats per trobar qui se'n volgués ocupar amb un mínim de rigor i eficàcia podrien abonar aquesta opinió. De fet, una de les objeccions que es va fer més repetidament a la proposta de Belda era justament la dificultat que hom preveia per dirigir les 24 comunitats dissenyades en el seu projecte.

A la vista dels resultats del plebiscit, el senyor Belda va dimitir de la direcció de la junta i el governador civil, ho era interinament el senyor Artur L. de Ceraín, va dictar les següents normes:

1. Els grups que integren la zona regable d'Urgell confeccionaran pressupostos prescindint de les partides destinades al contingent del General.
2. En virtut de la precedent disposició es decreta la dissolució del Sindicat General.
3. Tots els drets, obligacions i funcions del Sindicat General resten traspassats, interinament, a la Comissaria de la Generalitat de Catalunya a Lleida.
4. Tenint en compte que el Sindicat General realitzava les neteges dels clamors generals, aquestes hauran de fer-les els grups, per a l'atenció de les quals hauran de consignar proporcionalment en llurs pressupostos l'import de les despeses que s'originen amb aquell motiu.

Al cap de dos mesos que el comissari de la Generalitat, el senyor Pere Valldeoriola, es fes càrrec del Sindicat, una ordre del director general d'Obres Hidràuliques revocava la resolució del governador civil argumentant que aquest no tenia competències en matèria de recs ni en sindicats de regants. L'ordre, però, deia que podien existir motius sufi-

cients perquè el Ministeri adoptés, d'acord amb les seves competències, alguna solució, tant respecte a la dissolució del Sindicat, com respecte al nou reglament. Finalment, el delegat dels Serveis Hidràulics de l'Ebre, el senyor Vicente Núñez, al qual el Ministeri havia encomanat trobar una solució, va demanar al comissari Valldeoriola que continués en les funcions que li havien estat encomanades. Aquest, el 19 de juliol de 1933, va nomenar els síndics representants de cada grup. Pels grups 1 i 2: Joan Ricart Mill i suplent, Josep Ardebol Solà, tots dos de La Fuliola; pels grups 4 i 5: Josep Companys Jover, d'El Tarròs, i suplent, Ramon Rubió Boldú, de Bellcaire; pels grups 8 i 9: Joan Olivé Capdevila i suplent, Antoni Xam-mar Sala, tots dos de Juneda; pel grup 10: Andreu Cemelis Miret, de Lleida, i suplent, Jaume Barri Illa, de Bellví; el mateix Valldeoriola assumia la representació dels grups 6 i 7 a més, és clar, de la direcció del Sindicat; el subdirector i el secretari serien nomenats pel ple del Sindicat el dia de la seva constitució, que seria el proper 2 d'octubre. Una de les principals funcions atribuïdes al nou Sindicat era l'elaboració d'unes noves bases per a elaborar un reglament definitiu.

La proposta de nou Reglament no va quedar enllestida fins al desembre de 1934, després de més de tres anys de protestes i de múltiples propostes de solució i, justament, en un moment polític excepcional ja que el règim autonòmic havia estat suspès i el senyor Valldeoriola havia estat empresonat i destituït. Malgrat tot, encara va haver de passar més d'un any, fins al 23 de gener de 1936, perquè es publicués l'Ordre Ministerial que aprovava el Reglament.

El nou Reglament dividia la zona regada en 63 seccions "cada una de las cuales está servida por determinados Módulos o Boqueras que forman un todo orgánico a los efectos de riego. Estas 63 secciones se agrupan a su vez en tres zonas: superior, media y baja" (Article 3). Els propietaris regants de cada secció es constituïrien en comunitats autònomes.⁶ El Reglament preveia que el nombre de comunitats podia canviar per l'agrupació de diferents seccions o per la dispersió d'una d'elles, sempre que constituïssin, però, un tot orgànic per al règim de recs i que el nombre de regants no fos inferior a

⁶ "Para los efectos de esta reglamentación se consideran comprendidos en la denominación de propietarios regantes no sólo los que lo son por personal dominio de las tierras, sino los que por título legítimo las usufructúen o tengan la administración legal de sus propietarios, menores de edad o incapacitados" (Article 1,b).

20 i el d'hectàrees a 300. La sobirania de la comunitat residia en l'assemblea, la qual elegiria per sufragi universal directe un president, un secretari i un síndic "a cuyo cargo estará la ejecución de los acuerdos de la misma, el régimen de los riegos, la limpia de los cauces y la administración de los fondos comunes" (Article 6). Per últim, la representació "de la universidad de regantes y conjunto de sus comunidades" (Article 8) aniria a càrrec d'una Junta Central integrada per nou propietaris, tres per cada zona, elegits per sufragi universal directe per tots els propietaris regants de cadascuna de les tres zones. Per a ser elegit membre de la Junta, propietari o suplent, s'havia de ser propietari d'un mínim de 25 jornals en la zona corresponent; la meitat de jornals que s'havia exigit el 1930 darrera constitució reglamentària del Sindicat. El nou Sindicat General, que era presidit pel comissari de la Generalitat a Lleida, el senyor Josep Vidal Ruiz, es va constituir el 3 de juny de 1936 i estava format pels següents senyors: Joan Solé Esteve (La Fuliola), Ignasi Solé Esteve (Preixens), Ramon Rubió Boldú (Bellcaire), Josep Palau Vilaplana, Antoni Fernández Sanfeliu (Bellpuig), Jaume Giné Capdevila (Juneda), Josep Pascual Mora, Ramon Olomí Besora i Josep Guiu Cortada.

Mentrestant, durant la direcció del senyor Valldeoriola, el Sindicat General va acordar amb la Societat Canal, el 12 de juliol de 1934, el traspàs dels serveis de neteja de les sèquies i desaigües generals així com el cobrament i administració de la derrama per aquests serveis; serveis pels quals el país regant pagaria dues pessetes per jornal.⁷

D'altra banda, l'estiu de 1933, en ple conflicte del Sindicat General, es va llençar la consigna de no pagar el *novè*. Aleshores, el context social i polític havia canviat molt respecte a l'estiu de 1931, quan

es va generar el moviment de protesta contra el Sindicat. També s'ha d'assenyalar que aquesta vegada la protesta no sorgeix, si més no formalment, de l'estricta marc del país regant, sinó d'un sindicat de pagesos d'àmbit general: la Unió Provincial Agrària, inspirada pel Bloc Obrer i Camperol (BOC).

Aquesta, si bé havia començat a actuar el 1931, no s'havia constituït formalment fins al 19 de març de 1933, un moment en què s'observa un desplaçament del sindicalisme agrari (fins i tot de la mateixa Unió de Rabassaires) des d'ERC cap a l'esquerra política.

Així, durant la primavera/estiu de 1933 la Unió Agrària va obrir dos fronts de lluita pagesa: per la propietat de la terra i contra el pagament del *novè*.

La proclamació de la República havia reactivat la vella aspiració de la pagesia que conreava la terra en diferents règims contractuals (parcers, mitgers, etc.) d'accedir a la seva propietat, una aspiració que en l'imaginari popular era indestruïble de la mateixa idea de República.⁸ Dos anys més tard, però, la reforma havia avançat molt poc. L'anomenat "Pacte de la Generalitat" de 1931, des de la perspectiva dels pagesos, havia resultat un fracàs, ja que el 90 per 100 de les sol·licituds de revisió de contractes que havien presentat havien estat rebutjades pels jutges. D'altra banda, la coneguda com a "Llei Petita" de juny de 1933, no era sinó una moratòria que només afectava els pagesos que haguessin reclamat la revisió del contracte entre abril de 1931 i abril de 1933.

Tanmateix, aquest moviment va tenir un abast molt limitat, en bona mesura a causa de l'estructura de la propietat a les terres lleidatanes i al fet que el sector majoritari, el *colons catedralicis*, havia optat, majoritàriament, per no pagar les rendes.⁹ Coincidint principalment amb les nits de revetlla de sant

⁷ El 25 de gener de 1940, el director de la Societat Canal, Carlos Valmaña, va denunciar l'acord amb l'argument que havia estat arrancat a la Societat "por coacción de la autoridad pública con las actitudes de violencia que se preparaban en el país regante contra la misma [contra la Societat Canal] en otro caso"; sens dubte es refereix a la discussió sobre el pagament del *novè*. Uns mesos abans, el 22 d'abril de 1939, s'havia constituït un nou Sindicat, també de nou membres però amb una estructura lleugerament diferent: president: Delfí Canela Cots (Balaguer), membre de l'antic partit Conservador i repetidament diputat provincial durant el règim de la Restauració; vicepresident: Antoni Ros Batlle (Verdú); vocals: Ramon Viladas Folguera (Agramunt), Josep Segarra Gasol (Ivars d'Urgell), Jaume Culleré Tribó (Mollerussa), Antoni de Veciana Llari (Lleida), Andreu Cemelis Miret (Lleida), Daniel Salvia Savany (Torregrossa) i Francesc Zabala de las Navas (Lleida).

⁸ Al pla de Lleida hi havia el cas molt específic de les terres propietat del clergat de la Catedral bona part de les quals eren conreades en règim de contracte per pagesos als quals s'anomenava colons.

⁹ A Lleida el 56,65 per 100 de les sol·licituds van ser presentades pels colons dels beneficiats; la gran majoria d'aquests pagesos van deixar de pagar les seves rendes el mateix 1931. En bona mesura això va ser possible gràcies a la naturalesa corporativa de la propietat i al fet que aquesta fos eclesiàstica.

Joan i de sant Pere es van cremar, al tros mateix, algunes collites d'alfals i algunes garberes de blat; molt probablement va afectar una vintena de pobles, la majoria de la zona regada pel Canal d'Urgell.¹⁰

La qüestió del novè es remuntava al 1861. Aquell any es van donar per acabades les obres de construcció del Canal d'Urgell però no es podia regar ja que ningú havia construït ni planificat les infraestructures necessàries perquè l'aigua arribés als camps, ni el país disposava de mitjans propis per emprendre les obres, per la qual cosa es va buscar un acord amb la Companyia constructora. Acord que es va concretar en l'anomenat "Conveni de Madrid" signat el 17 de febrer de 1862. L'Article Primer d'aquest Conveni deia:

Los propietarios que suscriban el presente convenio, satisfarán a la Sociedad de Urgel el Canon de nueve una durante los sesenta primeros años de la Real Concesión, desde que con arreglo a lo que se estipula en el Artículo siguiente tengan a su disposición el agua para regar, y el de cuatro por ciento en los restantes, de todos y cualquiera productos o frutos directos del suelo que rindan las tierras regables, con lo cual la Sociedad atenderá hasta la espiración de la concesión, de las limpias del Canal, de sus acequias principales, comprendidas como tales las dos proyectadas en la ribera del Sió. Se consideraran tierras regables todas las que estén en situación de poder regar ya directamente del Canal ya por medio de las acequias principales, o de las secundarias, comunales y de servicio particular.

El Conveni havia de ser signat individualment per cada propietari i aquest, si ho feia, havia d'inscriure totes les finques de què disposava i no fer una tria entre les més rendibles. La manca de recursos econòmics de bona part dels futurs regants, però també la manca de cultura de l'aigua i l'ancestral desconfiança en les innovacions, van fer que es generés una considerable picaresca a l'hora de donar d'alta les finques o que molts pagesos renunciessin

al rec confiant en les filtracions de les terres veïnes. Tot plegat va fer que seixanta anys després encara es puguin trobar noves inscripcions per a poder regar.

D'altra banda, la construcció de l'anomenat Canal Auxiliar (o Subcanal) entre 1929 i 1930, va alterar els tractes que regien les relacions entre el país regant i la Societat; el novè es continuaria pagant fins a l'any 1937, d'acord amb el "Conveni de Madrid" de 1862, i de 1930 fins al 1960 es pagaria el desè. Aquest nou conveni va ser signat a Barcelona el dia 2 de maig de 1927 per la Junta en ple de la Societat Canal i pel Sindicat General.

La forma concreta de pagament del cànon a la Societat Canal, és a dir el novè, va generar al llarg dels anys no poques protestes, però també crítiques. La més fonamentada va ser, molt probablement, la que va formular Ignasi Girona en una ponència que va presentar al Congrés de la Federació Agrícola que es va fer a Tàrrrega el 1910. Girona era propietari del Castell del Remei, la més gran propietat de l'Urgell, i descendent dels fundadors de la Societat Canal. D'aquella intervenció és especialment interessant el fet que posava de manifest que la forma de pagament era una penalització per al pagès (o per a l'empresa agrícola) inversor i que, per tant, no només no estimulava el desenvolupament agrícola sinó que, ben al contrari, era un element desmotivador.¹¹

D'altra banda, no es pot oblidar que el 1910, i molts anys després potser tampoc, molt pocs pagesos estaven disposats a arriscar-se a pagar un cànon en metàl·lic, com proposava Girona, sense saber l'èxit de la collita, ni tampoc que molt pocs d'aquests pagesos estaven en condicions de fer les inversions que sustentaven el raonament de la ponència.

L'any 1933, el BOC —i per extensió la Unió Agrària— havia introduït dos elements nous al debat. D'una banda, s'afirmava que els càlculs que havien inspirat el "Conveni de Madrid" s'havien fet a partir de la consideració d'una productivitat molt baixa i,

¹⁰ Segons el diari de dretes lleidatà *El Correo*, hi va haver incendis en vint-i-sis pobles; per contra, segons el barceloní *La Batalla*, òrgan del BOC, el nombre d'incendis va arribar a afectar cinquanta municipis.

¹¹ "Donchs bé—afirmava Girona— suposem q'un regant gasta 100 pessetes d'abodbs en cultiu y que l'augment del valor en la cullita que aquestos li procurin sía de 120 pessetes. Sens dubte, pera guanyar el 20 % sobre el capital esmersat en abods tot bon pagès ho farà, més si té de pagar el novè sobre la totalitat de la collita, aleshores els comptes són uns altres; la Societat Canal cobra el 11 % sobre 120 pessetes, sian 13,20, quedantli solsament aleshores al regant per sa part, 6,80 pessetes en lloc de 20 com habiem dit. ¿Emplearà adobs, si sols el capital ha de reportar un 6,80 per % en un cas favorable?"

en conseqüència, el Canal ja s'havia pagat "más de cien veces". Un any abans Maurín ja havia expressat aquestes idees extensament: "Los campesinos aparceros, arrendatarios, pequeños propietarios, pagan todos el noveno al Canal. Esto constituye un bandidaje de tipo completamente feudal. Cuando se constituyó el Canal de Urgel fue calculado que para indemnizar los gastos de la empresa, los pueblos beneficiados contribuirían durante un cierto número de años con el noveno de las cosechas. Hay que tener en cuenta que los cálculos fueron hechos sobre una productividad muy inferior a la que realmente ha alcanzado el Urgel gracias al riego de las tierras. Si fuera posible hacer un estudio minucioso de lo que el Canal ha cobrado se vería que no una, ni dos, sino más de cien veces ha sido pagado por el tributo de los campesinos". De l'altra, deien que d'acord amb els seus plantejaments generals, defensaven que era l'estat qui s'havia de fer càrrec del Canal i per tant aquest havia de ser nacionalitzat.

Quan arribava el final de la sega, i la collita encara era al tros, apareixien els carros de la Societat Canal disposats a cobrar-se una de cada nou garbes. Un procediment i un paisatge que estimula la protesta. D'altra banda, aquesta operació no sempre la realitzava directament la Societat, sinó que aquesta subhastava anualment els drets de novenar. Justament el dia d'aquesta subhasta de 1933, segons va relatar *La Veu d'Urgell*, la Unió Agrària va repartir "unes fulles aconsellant que la deixessin deserta i que els regants es posessin a batre immediatament abans de novenar la Societat Canal".

La resposta governativa, com era d'esperar, va ser enèrgica: la Guàrdia Civil va reforçar la seva presència a l'Urgell, protegint, quan feia falta, els carros de la Societat Canal. La tarda del dia 4 de juliol el secretari general de la Unió Agrària, Sebastià Garsaball, va ser detingut i acusat de lladre i tinença il·lícita d'armes. El Bloc va acusar el governador Ventós de cercar un nou "Casa Viejas".

El diari lleidatà *El País* del 6 de juliol acusava tant les dretes d'exagerar el problema i exaltar els pagesos (al mateix temps que reclamava la repressió del moviment), com el Bloc. El diari lleidatà, després d'assegurar que ERC amb "ordre" i "justícia" donaria satisfacció als drets de l'Urgell i d'elogiar "l'esforç titànic i honrat de la Companyia Canal", acabava responsabilitzant l'Estat. Aquest deia, "ha vist créixer la contribució, Industrial i Territorial, gabelles dels

signes de riquesa notablement augmentats, i no ha escoltat mai l'esglai del país ni les fatídiques situacions de la Companyia Canal d'Urgell. Aquest, és un motiu per plantejar l'assumpte d'on neix mal estar". La culpa, afegeix encara, no és de la República, sinó de, "les classes conservadores abans governants, que avui busquen neguitoses el seu suïcidi incitant a la revolució els uns i les autoritats a la enèrgica repressió".

El dia 7, a Bellvís, els carros *del novè* van ser apedregats, mentre dones i criatures es llençaven sobre les garbes per tal d'impedir que se les enduguessin. El governador civil va intentar arbitrar en el conflicte oferint distintes solucions, sense que s'arribés, però, a cap acord. Malgrat que el governador paralitzés pràcticament totes les activitats de la Unió Agrària, la tensió social va anar en augment i es va convocar per al dia 14 una vaga general a tot el camp lleidatà. La nit del dia 13, el governador concentrà a Bellvís, convertit en l'epicentre de la revolta, un centenar de guàrdies civils. El dia 14, però, la vaga es va estendre per diferents indrets de la comarca, tant de la zona regada pel Canal com pels pobles on s'havien produït moviments a favor de millorar les condicions contractuals o de defensa de l'accés a la propietat de la terra. La vaga va saldar-se amb l'empressonament, altra vegada, de Sebastià Garsaball, del comitè de vaga (entre ells un regidor d'ERC) i d'un pagès ferit de bala, tots de Bellvís; també hi va haver detencions a les Borges Blanques.

Tant en la qüestió de la revisió de contractes de conreu com en la protesta contra el *novè*, evidentment més transversal, la Unió Agrària hi va desenvolupar un paper important, cosa que va ser utilitzada pel Bloc Obrer i Camperol per erosionar les bases pageses d'Esquerra Republicana. Aquesta, per una o altra raó, no havia pogut donar satisfacció a algunes de les reivindicacions més sentides per la pagesia però així i tot, aquesta continuava votant els republicans. Devia ser aquesta dimensió política del conflicte la que potser va motivar l'actitud del governador de denunciar la Unió Agrària com un instrument polític del BOC i suspendre, més enllà de les seves competències, totes les activitats del sindicat (i del Bloc) en un esforç per limitar el seu creixement. L'estiu de 1933 el governador Ventós va actuar com el valedor tant de l'ordre públic com dels interessos polítics del seu partit: Esquerra Republicana.

El moviment de protesta va aconseguir, com veurem tot seguit, desbloquejar una vella reivin-

dicació. Tanmateix, aquell moviment, molt probablement, no va ser sinó això, una protesta. Els ingressos de la Societat Canal, d'acord amb la seva pròpia informació, no van experimentar, durant la campanya de 1933, un descens important. Les principals pèrdues de la Societat es van produir en el sector cerealista; però segons els informes del mateix servei tècnic de la Casa Canal de Mollerussa, aquestes s'havien d'atribuir a un descens del preu durant aquella campanya i a un augment de salaris. D'altra banda, el descens de la recaptació de l'any 1934 s'ha d'atribuir més al desajust produït per la introducció del nou cànon en metàl·lic, que no pas a un enduriment de la resistència a pagar el cànon per part dels regants.

El periòdic *La Jornada*, i per tant ERC, van guardar silenci durant les setmanes que va durar la protesta, trencat tan sols per alguna nota de suport a l'actuació del governador civil. Aquesta inhibició, dirà més endavant el setmanari republicà del 5 de setembre, bo i acusant la premsa de dretes i de la seva esquerra d'haver sostingut plegades una campanya contra ERC, responia al fet que la Generalitat no tenia competències en el tema. Tant la Constitució com l'Estatut, deia, deixaven en exclusiva competència de l'estat el règim de les mancomunitats i confederacions hidrogràfiques. D'altra banda, afegia: "L'Estat ha subvencionat amb 6.000.000 de pessetes la Societat Canal d'Urgell i ha després 1.200.000 de pessetes en la construcció del Canal Auxiliar que s'està acabant [...]. És, doncs [...] un problema de relacions entre l'estat i el país i les seves aspiracions i desitjos de reforma en el sistema tributari".

El 3 d'octubre de 1933, la Federació de Lleida d'ERC feia públic un manifest dirigit als regants d'Urgell que significava un canvi important en la marxa del conflicte. En primer lloc, perquè ERC, fins aleshores automarginada, prenia la iniciativa, tant en el procés negociador, fent múltiples propostes, com a nivell de liderat, principalment a través dels alcaldes de la zona afectes al partit governamental. Els manifestes, curiosament, prescindien del tema del *novè* per incidir només en el cànon metàl·lic que la Societat contractava individualment amb cada regant que així ho sol·licités. Aquests contractes eren poc populars ja que es considerava que donaven un

tracte injust als petits propietaris que proporcionalment sempre havien de pagar més que els grans. Ara bé, el manifest dels republicans posava de relleu dues qüestions que trencaven amb aquesta pràctica i s'avancen a les futures negociacions amb la Societat Canal per tal de trobar una solució definitiva al conflicte. En primer lloc es pronuncia a favor d'un tipus únic de cànon en metàl·lic per a tots els regants i, en segon lloc, anuncia que la valoració es faria sobre el conjunt de les 60.000 hectàrees que es regaven; aquesta valoració es faria a partir de les Memòries de la Societat dels darrers cinc anys.

Esquerra Republicana, tal com van denunciar alguns òrgans de l'oposició, canviava els seus plantejaments enmig d'una crisi del govern de la República que feia preveure un avançament de les eleccions, tal com finalment va passar el 9 d'octubre. ERC va perdre, a la circumscripció de Lleida, les eleccions de novembre de 1933 i va passar del 52,76 per 100 de vots de 1932 al 47,37. Diferents causes podrien explicar aquest retrocés, però en tot cas no sembla que el conflicte del *novè* (ni en general el moviment pagès d'aquell estiu) fos decisiu: concretament a l'Urgell, Esquerra va passar d'obtenir el 45,88 per 100 el 1932 a obtenir el 44,32 per 100 el 1933. D'altra banda, des del punt de vista electoral el Bloc Obrer i Camperol no va capitalitzar gens ni mica l'agitació d'aquell estiu ja que si el 1932 havia obtingut el 4,34 per 100 dels vots l'any següent es va quedar amb un esquitit 1,86.¹²

Així doncs, un cop convocades les eleccions, durant la segona quinzena d'octubre una comissió de regants, acompanyada pel senyor Valldeorilla, comissari de la Generalitat a Lleida i president, com hem vist, del Sindicat de Regants, i els diputats d'ERC al Parlament de Catalunya, els senyors Humbert Torres, Joan Sauret i Josep Companys, va reunir-se a les oficines que la Societat Canal tenia a Barcelona, amb el director de l'entitat, el senyor Valmaña. De la reunió no va sortir cap acord, però va ser la primera trobada amb unes bases concretes de discussió entre regants, més o menys representatius, i personal qualificat de la Societat.

Les posicions de la Societat van quedar establertes en una carta datada a Barcelona el mes de novembre de 1933 i dirigida al diputat Humbert

¹² El 1932 el BOC va acudir a les eleccions en solitari mentre que el 1933 ho va fer en coalició amb el PSOE amb el nom de Front Obrer i Pagès.

Torres.¹³ Aquestes es resumien en quatre punts: primer, el cànon únic es fixaria de manera que la Societat obtingués els mateixos beneficis que en l'últim quinquenni; segon, perquè la substitució pogués tenir efecte per a les collites de 1934, els interessats haurien de lliurar la seva adhesió a les noves bases per escrit i abans del primer d'abril (aquestes adhesions havien de representar com a mínim el 95 per 100 de la superfície regada); tercer, en el cas de no complir-se les anteriors condicions, la Societat continuaria *novenant* com fins al moment, excepte per a aquells regants que tinguessin un contracte especial en metàl·lic; quart, el nou cànon s'estenia exclusivament al període del *novè* de cada finca, però no al cobrament del 4 per 100 dels productes que en el seu dia li correspongués, d'acord amb el Conveni de Madrid.

A finals de febrer del nou any, *La Jornada*, òrgan d'ERC, anunciava una prompta solució al plet entre els regants i la Societat. Ara bé, l'assemblea de regants celebrada al Teatre del Casino de Mollerussa l'últim diumenge de febrer va posar al descobert les discrepàncies existents entre els assistents, principalment al voltant de la proposta d'un cànon únic, ja que alguns dels assembleistes es van manifestar a favor de classificar la terra que es podia regar en diferents categories i pagar d'acord amb la categoria corresponent. Els alcaldes de la comissió van informar també de les negociacions amb la Societat: segons ells, el punt principal de fricció era la diversa valoració que es feia del cànon metàl·lic, perquè mentre la Societat el fixava en 9 pessetes per jornal, els alcaldes ho feien en 6,35.

Com que les diferències entre les propostes dels alcaldes i de la societat van acabar per esdevenir insalvables, van decidir, de comú acord, acudir a l'acció arbitral de la Generalitat. El conseller d'Agricultura, Joan Comorera, va nomenar l'enginyer, economista i diputat de la Unió Socialista, Ruiz i Ponsetí, delegat de la Generalitat, per estudiar el problema. La segona quinzena de març de

1934 totes dues personalitats es van reunir a la seu de la Comissaria de la Generalitat a Lleida amb els diputats i alcaldes que havien estat negociant fins aleshores i dos representants de la Societat. El 2 de juny va tenir lloc una segona reunió a la mateixa Comissaria. Paradoxalment, la valoració que van fer de les conclusions a les quals suposadament s'havia arribat en aquesta reunió era radicalment distinta: mentre els alcaldes van interpretar que totes dues parts es comprometien a acceptar el laude que dictaria el conseller d'Agricultura, els representants de la Societat van afirmar que les parts no podien sinó comprometre's a defensar el laude davant els seus representants, però no a acceptar-lo de manera definitiva ja que no tenien competències per això.

El dia 4 de juny el conseller Comorera signava el laude sobre el règim de cànon a aplicar als regants del Canal d'Urgell.¹⁴ El laude feia un repàs, força complet, dels diferents problemes que s'havien anat plantejant i de les diferents solucions últimament apuntades, les quals rebutjava per considerar-les visions massa parcials. De la resolució dictada pel senyor Comorera s'ha de destacar: prohibir el pagament en espècies en tota la zona; fixar en 9 pessetes per jornal el cànon únic en metàl·lic, en substitució del *novè*; fixar en 8 pessetes per jornal el cànon únic en metàl·lic, en substitució de tot el període del 4 per 100, que entraria en vigor l'any 1938; i traspassar a la Societat Canal, en concepte de compensació, les funcions de neteja i vigilància del recs i serveis, per la qual cosa cobraria 2 pessetes per jornal.

La resposta del país regant va ser molt favorable al laude del conseller d'Agricultura i així va quedar de manifest a l'assemblea que convocada per la comissió d'alcaldes, es va fer el diumenge 10 de juny a la plaça de la República de Mollerussa. En aquest sentit es van expressar els oradors, des del president de la Comissió i alcalde de Vila-sana, Josep M. Solsona, fins a la no prevista intervenció del líder de la Unió Agrària, Sebastià Garsaball.

¹³ De fet, l'exemplar que es guardava a l'arxiu de la Casa Canal podria ser només un esborrany ja que no estava signat ni datat.

¹⁴ Des de la perspectiva de la Societat Canal el conseller no podia ser considerat una persona del tot imparcial ja que aquest havia publicat el 9 d'agost de 1933 a *Justícia Social*, l'òrgan de la Unió Socialista, una "Carta oberta al President Macià. Els abusos de la Companyia del Canal d'Urgell". Comorera introduïa una nova perspectiva al tema del Canal ja que assimilava el "Conveni de Madrid" de 1862 a un contracte de parceria, i com a tal havia ser resolt; en conseqüència, afirmava, l'origen de l'actual revolta era l'absurda divisió de conreador en dues castes que es produeix a partir de la Llei (la dita "Llei Petita") que havia de resoldre els conflictes derivats dels contractes de conreu; aquesta llei, concloïa, ha acabat afavorint aquells "conreadors que sense esperar la Llei es feren justícia per la seva mà".

Dos dies més tard es feia pública una nova nota de la Societat Canal d'Urgell, en la qual la seva Junta de Govern reiterava la filosofia que des de sempre havia sostingut la Societat: que les relacions entre ella i el país regant es regien pel "Conveni de Madrid" i que aquest no podia modificar-se si no era de comú acord entre les dues parts; modificació que en cap cas podia comportar un perjudici per a una d'elles. El laude del conseller d'Agricultura, deia la nota, lesionava els interessos de la Societat que veuria disminuir el conjunt dels seus ingressos. "Para poder llegar —afegia la nota— a cifra de canon inferior a la que pide Canal de Urgel, ha sido preciso reducir los intereses de demora y desvalorizar los productos de Urgel en un 10 % sobre el valor obtenido en el último quinquenio [...]".

Lajunta de Govern ofereix, en la mateixa nota, la possibilitat de substituir el cànon en espècies per un cànon metàl·lic de 9 pessetes per jornal i any fins al final de la concessió. Els regants que volguessin acollir-se a la nova fórmula haurien de fer-ho personalment, amb la qual cosa es mantenia el caràcter dual del contracte: regant-Societat.

Al mateix temps, la Societat Canal va demanar, unilateralment, l'arbitratge del ministre d'Obres Públiques. Aquest, en un temps inusualment rècord, ja que va fer públic el seu dictamen a finals de juliol, es va pronunciar confirmant totes les posicions fins aleshores defensades per la Societat i contradient, per tant, parts substancials del laude del conseller català d'Agricultura. Així, la resolució ministerial reafirmava el "Conveni de Madrid" de 1862 com a marc de les relacions entre el país i la Societat, donava la raó a aquesta en el càlcul de les 9 pessetes per jornal i introduïa un nou element: la possibilitat de revisar el cànon quan el preu del blat augmentés o baixés més d'un 20 per 100 sobre el preu tipus de 45,50 pessetes els 100 quilos.

El clima de tensió de l'estiu de 1934 radicalitzat sobretot per les diferències entre els governs de Barcelona i Madrid a partir de la Llei de Contractes de Conreus, afavoriria que la resolució del ministre d'Obres Públiques s'interpretés com una nova agressió del govern de la República contra els inte-

ressos de la pagesia catalana i contra les competències de la Generalitat. Tanmateix, no va ser així. La reacció dels sectors d'esquerres implicats en el tema va ser moderada i força possibilista.¹⁵ La premsa de dretes, per altra banda, es trobava atrapada entre les aspiracions del país regant, no massa radicals val a dir, i la defensa a ultrança que l'any abans havia fet dels drets de la Societat i que d'alguna manera lligava amb la defensa estricta de la propietat. D'altra banda, sempre havia afirmat que aquest era un conflicte artificial, fomentat, encara que era evident que la iniciativa de la protesta no havia estat d'ERC, pels interessos electorals d'aquest partit. Per tot plegat, no podia convertir aquesta qüestió en un tema de combat contra ERC en general i el govern català en particular.

Així doncs, encara que la resolució ministerial no fos tan favorable a les posicions fins aleshores defensades pels representants del país, i que en gran part sí que havien estat recollides pel laude del conseller, la resolució ministerial va ser valorada com una sortida acceptable al conflicte. Així cal interpretar els acords aprovats, amb un sol vot en contra, per l'assemblea d'alcaldes que es va fer a Lleida el diumenge 8 de juliol. L'assemblea va decidir dirigir-se a la Generalitat per fer-li present l'acceptació del laude, desitjar la seva aplicació i demanar que es resolgués de la manera més convenient el conflicte de competències que pogués haver plantejat la resolució ministerial; al mateix temps s'acordava buscar una nova fórmula, en cas que el laude fos inaplicable, que contemplés el tema de neteja i vigilància, que correrien a càrrec de la Societat.

El clima de moderació imperant es va veure reforçat amb una nova nota del conseller Comorera en la qual afirmava que el laude per ell dictat no era de caràcter executiu i que no "tenia altra finalitat que la de donar una fórmula que solucionés el conflicte pendent"; el conseller s'adreçava al director del Sindicat General perquè busqués amb la Societat Canal un nou acord. És a dir, es donava llum verda a la segona part de l'acord de l'assemblea d'alcaldes.

El nou pacte entre la Societat i el Sindicat es va signar a Lleida el 12 de juliol de 1934 pels senyors

¹⁵ És clar que la reacció no va ser unànime i es van alçar algunes veus, tant d'ERC com per exemple de l'alcalde de Bellpuig, com a la seva esquerra (a *Catalunya Roja*, òrgan del partit Comunista de Catalunya, com a *Justícia Social*), que criticaren el suport que alcaldes, diputats, comissari de la Generalitat i president del Sindicat de Regants donaven donant a la resolució del ministre, clarament favorable, s'argumentava, als interessos de la Societat Canal.

Carlos Valmaña i Pere Valdeoriola. S'establia un tipus únic en metàl·lic de 9 pessetes per jornal durant tot el període de la concessió, més 2 pessetes per jornal per la prestació "dels serveis de neteja de desguassos generals i sèquies de distribució de la zona regable, la vigilància dels braçals de rec i la recaptació i pagaments que fins avui han tingut a llur càrrec el Sindicat General i els Sindicats particulars". A diferència del que deia el laude, aquest conveni permetia que aquells regants que així ho desitgessin podrien continuar amb el vell sistema de *novenar* els fruits.

D'aquesta manera es donava solució a un llarg problema. Que més endavant els esdeveniments que viuria el país, com havia passat en altres moments de la història del Canal, invalidessin el nou contracte, almenys en part, no resta cap mèrit a aquells que, esperonats per una tenaç voluntat de país, van aconseguir una solució a uns problemes, els plantejats per l'estructura del Sindicat de Regants i pel pagament del cànon a la Societat Canal, que, des de diferents posicions socials i polítiques, eren considerats generadors tant de tensions socials com de posar dificultats al desenvolupament de l'economia de la comarca.